

tendenser og samtidig få etableret et grundlag for yderligere komparative studier i byzantinsk og vesteuropæisk lærdomshistorie.

Christian Troelsgård

| HANS KRONGAARD KRISTENSEN: *Klostre i det middelalderlige Danmark*, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, Aarhus 2013, 500 s., 399,95 kr.

Det foreliggende værk er tungtvejende, ikke kun i det ydre, men også indholdsmæssigt. Desuden er der tale om noget, som egentlig ikke længere findes: et forsøg på at give et fuldstændigt overblik over en historisk institution, skrevet af en enkelt forfatter. Alene denne kendsgerning, at det er blevet gjort, aftvinger både respekt og beundring. Forfatteren er arkæolog og lektor emeritus på Moesgaard og har stillet sig selv den opgave at skildre, "hvad vi godt ved, men ikke kan slå op", altså klostrenes og klostervæsenets grundlæggende strukturer i Danmark. Udgangspunktet udgøres ikke kun af forfatterens mangeårige og indgående beskæftigelse med emnet (forfatteren har deltaget i talrige udgravninger af klostre), men også af det strukturerede overblik, der følger af en forelæsningsrække på Aarhus Universitet, og som præger bogen. I 22 kapitler beskæftiger H. Krongaard Kristensen sig med de aspekter, der ud fra en middelalderarkæologisk synsvinkel er relevante i relation til middelalderlige klostre. Efter en informativ introduktion (s. 17-24), hvor man får den nødvendige grundlæggende information om de 138 middelalderlige danske klostre, tager forfatteren fat på en udførlig og kritisk forskningsdiskussion (s. 25-66). Allerede på dette punkt fremstår det klart, hvor dybt forankret forfatteren er i stoffet. Et problem i Danmark såvel som i andre protestantiske lande er, at den middelalderlige kulturarv ikke blev og fortsat ikke bliver værdsat særlig meget. Indtil ind i 1900-tallet blev dele af klosterbygninger revet ned, og katolsk kirkeinventar fjernet fra kirkerne. Ganske vist udviste Nationalmuseet allerede i 1828 en gryende interesse for klostrene, da man før nedrivningen af Svendborgs franciskanerkirke i det mindste gennemførte nogle undersøgelser og sendte nogle stykker inventar til København, men det gav ikke stødet til en bredere interesse for disse levn. Det var da også en privatmand, der i 1878 indledte de første udgravninger i Esrum og ved den lejlighed stødte på massiv modstand i befolkningen. I udgravningsrapporten hedder det således: "Middelalderens Munkevæsen hvilede ganske vist ikke paa nogen sund Tanke eller paa nogen sand Forstaaelse af Menneskelivets Opgave. Vi vide jo ogsaa, hvorledes det henimod Slutningen af hint Tidsrum udartede, saa at der i mange Klostre førtes et saa forargeligt

Liv, at Munkene blev Gjenstand for en velfortjent Spot og Foragt" (s. 29). Først i 1912 kunne Vilhelm Lorenzen fremlægge oversigtsværket *De danske Klosters Bygningshistorie*, som indtil nu har dannet grundlag for al forskning. Det blev i 1914 suppleret af Johannes Lindbæks *De danske Franciskanerklostre*. Siden Lorenzens og Lindbæks oversigter er der ikke kun kommet ny forskning til, men de arkæologiske metoder og teorier har også ændret sig væsentligt. Man kunne i den sammenhæng nævne Olaf Olsens udgravninger i Ring og Øm, og talrige byudgravninger i Svendborg, Randers, Slesvig, Flensborg og Aarhus såvel som undersøgelser af Antvorskov og Herrevad. Alt i alt var det efter 100 år ved at være på tide med en ny, samlet oversigt over dansk klosterforskning.

I de følgende 19 kapitler forsøger Kristensen at løse denne store opgave. Han begynder med en oversigt over de i landet repræsenterede klosterordener (kap. 3), klosterstifterne (kap. 4) og byggeriernes periodisering og geografiske placering (kap. 5). I disse kapitler skelnes der mellem herre-, nonne- og johanniterklostre, og forskellige reformforsøg i de enkelte ordener som f.eks. franciskanerne behandles. Efter dette mere almene afsnit beskriver forfatteren klosterets fysiske fremtoning. Han begynder med klosteranlægget generelt (kap. 6), kirkebygningen og dens anvendelse (kap. 7), klausuren (kap. 8), munkenes og brødrenes bygningskompleks (kap. 9), nonnernes, søstrenes og birgittinerindernes bygningskompleks, korsgangen (kap. 11), de øvrige tilhørende bygninger, deriblandt infirmeriet, abbedens hus, gæstehusene, portene og haven (kap. 12). Derefter behandles bygningernes konstruktion fra træbygninger og granitsøjler til teglsten og glasvinduer (kap. 13).

Efter denne oversigt kaster Kristensen sig over særlige, teknisk avancerede byggeprojekter ved enkelte klostre: fra kanalerne ved Sorø, Voer og frem for alt Øm over møller og fiskedamme til vandforsyning og opvarmning (kap. 14). Så følger to kapitler om klostrenes indre organisation, om herreklostrenes (kap. 15) og tiggermunkeklostrenes økonomi (16). De følgende fire kapitlers struktur er derimod mindre stringent og synes mere at afspejle forfatterens personlige interesse og almene spørgsmål. I kapitel 17 beskæftiger Kristensen sig med håndværk, tekstilfremstilling og bøger, hvor det er bøgerne, der får den bredeste behandling. Så kaster han i et samlekapitel et blik på genstandsmaterialet (kap. 18), hvor alle mulige genstande behandles i fri rækkefølge, fra smykker til fiskeben og tabte seglstamper. Så følger lidt abrupt kapitel 19 om lægekunst, der frem for alt hviler på forarbejder af Annette Frölich, og hvor både instrumenter og bygninger behandles. Afslutningen på denne blandede afdeling er et kapitel om begravelse i klosterregi, hvor de enkelte gravpladser, gravens form (men

ikke armenes stilling og dateringsmuligheder), gravgaver og gravenes markering behandles (kap. 20).

Til afslutning går Kristensen i et kort kapitel ind på reformationen og klostrenes og ordenshusenes opløsning (kap. 21), før han helt til sidst underkaster spørgsmålet om den danske klosterarkæologis fremtid en kritisk drøftelse (kap. 22). En omfangsrig litteraturliste såvel som navne- og stedregister runder bogen af.

Det er stort set lykkedes Kristensen at tegne et omfattende og overskueligt billede af det middelalderlige danske klosterlandskab. Meget af det, "vi godt ved, men ikke kan slå op", er faktisk samlet her på en kort, klar og let tilgængelig måde. Forfatteren har med stor viden og sagkundskab gjort forskningen en tjeneste af varig værdi. Imidlertid har medaljen også en bagside, selv om det straks skal understreges, at der ikke er tale om graverende forhold. Den enkelte forskers interesser er ikke jævnt fordelt, og det kommer også til udtryk her. Visse forhold som f.eks. anvendelsen af klostre og ordenshuse til verdsligt-repræsentative formål (i København brugte kongen f.eks. tiggermunkeklostrene som kulisse ved forhandlinger med fremmede gesandter) mangler, og andre er utilfredsstillende behandlet. Eksempelvis er afsnittet om glas (en halv side på s. 316) intetsigende og alt for kort, og der mangler i kapitlet om begravelser vigtige aspekter som f.eks. samspillet mellem broderskaber og klostre. Forholdet bliver ganske vist nævnt en passant, og Lars Bisgaards bidrag "Begravelse i gilderegi i middelalderen" i *hikuin* 27 (2000), s. 67–76 står i litteraturlisten, men emnet kunne med fordel være behandlet grundigere. Samtidig er nogle kapitler som f.eks. om bøger uforholdsmæssigt udførlige. Forfatteren har også vanskeligheder ved behandlingen af visse historiske emner. På s. 434 nævnes f.eks. en kalk, som det tyske kompagni ved franciskanerkirken i København ejede, men sammenspillet mellem broderskaber og kirkebygningerne og -udsmykningen er underbelyst, og noget lignende gør sig gældende ved behandlingen af rosenkranse i det arkæologiske materiale og sammenhængen mellem liturgiske funktioner som f.eks. processioner og kirkernes og klostrenes bygning og udbygning. Særligt må man beklage, at forfatteren har forpasset chancen til at give en systematisk oversigt over klostrene. Ganske vist nævnes alle klostre et eller andet sted i teksten, særligt i forbindelse med præsentationen af de enkelte ordener og deres huse i Danmark (s. 47-63), men en kort, overskuelig og systematisk oversigt over alle klostre med de vigtigste oplysninger og litteraturhenvisninger ville have været meget nyttig. Desværre har forfatteren ikke set det som en oplagt mulighed, og denne forskningsopgave venter stadig på sin løsning. Til slut må det være tilladt at pege på et generelt, systemimmanent problem, som allerede kendetegnede Lorenzens og Lindbæks værker, og som

her dukker op igen: En enkelt forfatters viden og ideer fører i forbindelse med et så omfattende værk (nødvendigvis) til en underliggende, næsten dogmatisk positivisme. Kristensens fremstilling giver ikke plads til tvivl eller modsatte tolkninger. Alt er præcis, som det er. Set fra Kristensens standpunkt er det fuldt forståeligt, det svarer også til håndbogsformatet og lader sig som sådan næppe kritisere. Efter de erfaringer, vi har gjort med andre tilsvarende standardværker, skaber det imidlertid samtidig problemer for fremtidens forskning. Heraklits ord "panta rhei" (alting flyder) gælder imidlertid ikke kun for den historiske, men i endnu stærkere grad for den arkæologiske forskning.

Fra en helhedsbetragtning har de anførte kritikpunkter dog ikke meget at sige, når man ser på værkets nytteværdi. Med *Klostre i det middelalderlige Danmark* har vi fået en længe savnet håndbog, som vil præge forskningen i årtier. Hans Krongaard Kristensen har helt og fuldt opfyldt sit mål om at forklare, "hvad vi godt ved, men ikke kan slå op". At den enkelte måske ved mere (men ikke kan slå det op), siger sig selv, men der er lagt et bundsolidt fundament. Desto mere beundringsværdigt er det, at dette fundament er skabt af en enkelt forsker – også selv om det bærer kimen til senere kritik.

Carsten Jahnke

| STEINAR IMSEN (RED.): *REX INSULARUM. The King of Norway and His 'Skattlands' as a Political System c. 1260 – c. 1450*, Fakkbokforlaget, Bergen 2014, 488 s., 599 NOK.

Bogens tese er, at der fra 1260'erne i den norrøne verden etableredes et bipolært politisk system bestående af kongen og hans undersåtter uden for det egentlige Norge, de fleste på Island, andre på Orkney- og Shetlandsøerne, Færøerne, Grønland og i Jämtland. I disse såkaldte skatlande gik man med til at få love af samme karakter som de norske. Man betalte skat og afgifter og accepterede de kongelige embedsmænd. Et særligt træk ved systemet var imidlertid, at landenes undersåtter fik indflydelse på den kongelige administration, især da deres land fra omkring 1400 udviklede sig til landskommuner. Det skete stort set fredeligt ved overenskomster og altid uden brug af militær. Med dette synspunkt knyttes skatlandenes udvikling sammen med den samtidige organisering af lokalstyret i Norge. Kommunalisme indtager en markant plads i Steinar Imsens videnskabelige indsats, og det foreliggende værk ser ud til at være en afprøvning af det synspunkt, at kommunalisme er et anvendeligt begreb til forståelse af ikke alene selve Norge, men også af kongens styre i skatlande og norske grænselande. Den foreliggende foliant viser klart, at tesen har været frugtbar.